

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ

У статті проаналізовано поняття «культура поведінки». Розглянуто роль сім'ї у формуванні культури поведінки дитини та висвітлено погляди науковців щодо означеної проблеми. Охарактеризовано вплив сімейних взаємин на формування культури поведінки дитини. Висвітлено питання виховного потенціалу сім'ї, чинники його реалізації, успішне втілення яких є передумовою формування й розвитку особистості. Обґрунтовано дитячо-батьківські взаємини, як специфічно значущий вид стосунків та наведено основні принципи і норми, що впливають на культуру поведінки дитини.

Ключові слова: поведінка, культура поведінки, сім'я, дитино-батьківські взаємини, виховний потенціал сім'ї, етикет, сімейне виховання, сімейні взаємини.

Постановка проблеми. Проблема формування культури поведінки підростаючого покоління є однією з головних на сучасному етапі розвитку людства. Зниження культурно-морального рівня суспільства загалом зумовлює необхідність створення нових підходів і способів формування культури поведінки особистості, особливо в контексті загальнолюдських цінностей і норм поведінки. Як відомо, фундамент культури поведінки закладається в молодшому шкільному віці, що визначає подальший гармонійний розвиток особистості й суспільства загалом.

Аналіз актуальних досліджень. У дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених проблема виховання культури поведінки особистості розглядається переважно в таких аспектах: теоретико-методологічні засади виховання культури поведінки (С. Анісімов, М. Бердяєв, М. Вебер, В. Малахов, В. Соловйов, В. Франкл); особистісно орієнтований підхід до її виховання (І. Бех, А. Богуш, А. Бойко, О. Кононко, В. Кузь, О. Савченко); особливості виховання культури поведінки на різних етапах онтогенетичного розвитку (Ф. Алімов, Л. Артемова, В. Білоусова, О. Богданова, В. Горєва, О. Дейч, В. Нечаєва, М. Левківський, С. Петеріна, Н. Хамська, А. Шемшуріна та ін.); розвиток моральних переконань школярів (М. Боришевський, М. Губрненко); формування культури взаємин дітей дошкільного й молодшого шкільного віку (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Киричок, Н. Хіміч, О. Яницька); вплив соціальних емоцій на поведінку дітей зазначеного віку (С. Бакуліна, Ю. Приходько, Т. Шевчук, М. Яновська); виховання культури спілкування молодших школярів (Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська, С. Хаджирадева); естетичні аспекти культурної поведінки (М. Волос, В. Дружинін, І. Зязюн, Л. Масол, Н. Миропольська, А. Федь).

Аналізу сім'ї як соціального інституту у взаємодії з іншими соціальними інститутами виховання присвятили свої дослідження низка вчених-педагогів (В. Чепелев, Л. Новикова, І. Гребенніков, Н. Буланова, Д. Санжияєва, О. Докукіна). Неоціненний внесок у педагогічну теорію та

практику зробили видатні педагоги К. Ушинський, С. Шацький, Я. Коменський, М. Шелгунов, П. Лесгафт, В. Сухомлинський та ін. Їхні думки щодо виховної ролі сім'ї актуальні й нині.

Мета полягає у визначенні проблеми впливу сім'ї на виховання культури поведінки дітей, розгляді принципів і норм етики сімейних відносин.

Для досягнення поставленої мети використовувалися такі **методи**: аналіз, порівняння, систематизація, класифікація та узагальнення даних педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Культура (лат. cultura, від colo, colere – вирощування, пізніше – виховання, освіта, розвиток, шанування) – поняття, що має велику кількість значень у різних сферах людської життєдіяльності.

Загалом, культура – це різноманітна людська діяльність, навички та вміння, набуті та здобуті людиною та соціумом.

У педагогіці розуміння культури засновується переважно на концентрованому досвіді попередніх поколінь. Людина опановує стиль поведінки, спілкування й роботи, що є характерним для його культури.

Культура поведінки – це дотримання основних вимог і правил людського співжиття, вміння – правильно спілкуватися з іншими людьми.

Велике значення вихованню культури поведінки в розвиткові й формуванні особистості надавалось у педагогіці ще з давніх давен. Багато видатних педагогів минулого підкреслювали, що підготовка доброзичливої людини не може зводитися тільки до її освіти й розумового розвитку, і на перший план у вихованні висували культурне формування особистості.

Виховання культури поведінки слід розглядати як важливу соціальну, педагогічну й психологічну проблему, від успішного розв'язання, якої залежить розвиток у підростаючого покоління високих моральних якостей, глибокої інтелігентності й справжнього духовного багатства.

Культура поведінки відбиває моральні вимоги суспільства, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії учнів. Опановані людиною правила трансформуються у вихованість особистості.

Учителеві під час здійснення діяльності з виховання культури поведінки учнів необхідно спиратись на знання особливостей віку, а саме, знати, що: «У молодшому шкільному віці дитина оволодіває елементарним умінням і навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди, запобігання й мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацію на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитету» [5, 8–9].

Однак, як правило, школа лише допомагає закріпити культуру поведінки дитини, формуванню якої з раннього віку повинна бути приділена значна увага з боку батьків.

Про важливість сімейного виховання відзначається в Конституції України, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Національних програмах «Діти України» та «Українська родина», інших державних документах. Зокрема в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) сформульовані завдання сім'ї, батьки визначаються як перші педагоги дитини, які покликані створити умови для повноцінного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу; визначено, що сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання дітей» [1].

Н. Репа та В. Слюсаренко [2] вважають, що моральні якості дитини формуються в процесі виховання, насамперед, у сім'ї. Домашня атмосфера, побут, взаємовідносини між батьками, з близькими, знайомими й незнайомими людьми створюють безліч ситуацій, завдяки яким дитина вчиться, як слід поводитися. Велике значення для дитини має приклад батьків. Саме з цього джерела дитина дістає необхідні дані для побудови своїх майбутніх взаємовідносин із людьми. Взаємовідносини в сім'ї є основою формування особистості дитини.

Культура поведінки характеризує і духовне, і морально-етичне обличчя дитини, свідчить, наскільки глибоко й органічно вона засвоїла культурний досвід людства. Завдяки батькам дитина набуває досвіду культурної поведінки. Вони мають можливість продемонструвати дітям правила ввічливості у громадських місцях, на вулиці, в транспорті. Саме батьки повинні привчати дитину дотримуватися правил вуличного руху, не штовхатися в транспорті, не сміятися і не розмовляти голосно, не кидати сміття на тротуар, поводити себе пристойно, проявляти тактовність до людей [3].

А. Макаренко вважав, що виховання культури дитини має розпочинатися дуже рано, коли їй ще далеко до грамотності, коли вона тільки-но навчилася добре бачити, чути й щось говорити, з прищеплення їй корисних звичок, тобто, по суті, з формування зовнішніх форм поведінки. Дитина, насамперед, переймає від дорослих їхню манеру триматися, розмовляти, спілкуватися з людьми. Але моральні поняття за зовнішніми проявами поведінки діти усвідомлюють не відразу.

Сучасна українська сім'я часто не має змоги повною мірою реалізувати свій виховний потенціал. Це спричинюється як особливостями суспільного виховання, так і негативними змінами всередині сім'ї: зниженням її стабільності, малодітністю, послабленням традиційної ролі батька, трудовою зайнятістю жінки тощо [1, 32–35].

У цілому виховний потенціал сім'ї може бути представлений як обумовлена суспільними відносинами і соціальним середовищем ступінь розвитку її можливостей у формуванні особистості, які реалізуються через

всі сторони її діяльності. При цьому, як правило, виховний потенціал сім'ї складають:

- особистий приклад батьків, їх суспільне обличчя, авторитет, заснований на активній громадянській позиції;
- спосіб життя сім'ї, її устрій, традиції, сімейні відносини;
- емоційно-моральний мікроклімат;
- розумна організація вільного часу та дозвілля сім'ї.

Суб'єктивними чинниками реалізації виховного потенціалу сім'ї є:

- громадянська спрямованість і культура батьків, їхнє прагнення бути авторитетними для своїх дітей, виховувати їх як гармонійних особистостей;
- загальний культурний потенціал, традиції, моральні та духовні цінності сім'ї;
- місце дитини в сімейному колективі, моральний авторитет батьків у її очах;
- педагогічна культура батьків.

З цього приводу В. О. Сухомлинський з пристрасстю звертався до батьків: «Якою б відповідальною і складною та творчою не була Ваша робота на виробництві, пам'ятайте, що вдома на Вас чекає ще більш відповідальна, ще більш тонка робота – виховання людини. Будь-де Вас можуть замінити іншим працівником: від сторожа тваринницької ферми до міністра. А справжнього батька не замінить ніхто...». Ні сім'я, ні школа, ні громадянські інститути, взяті окремо, не вичерпують усього розмаїття факторів, що впливають на дитину, на її особистість. Тому цілісний, систематичний процес виховання передбачає об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін. Ініціатива в цих контактах по праву належить школі.

В. О. Сухомлинський вважав сім'ю невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства. Стабільність і моральне здоров'я суспільства багато в чому залежить саме від сім'ї, етичних норм, які панують у ній, рівня родинного виховання. Сім'я – первинний осередок, де «шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут закладається коріння, з якого виростають гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [4].

Виховання в сім'ї – це правильно організоване спілкування, ґрунтоване не на підпорядкуванні й примусі, а на взаємовпливі, взаємодопомозі, взаємозалежності. На цій загальнолюдській нормі спілкування й будується етикет сімейних взаємин.

З точки зору сучасних аналітиків, сутність особистості формується саме через дитячо-батьківські взаємини. Дитячо-батьківські взаємини специфічно відрізняються від усіх інших видів міжособистісних стосунків, адже характеризуються сильною емоційною значущістю як для дитини, так і для батьків.

Етикет сімейних взаємин охоплює такі основні принципи і норми, що впливають на розвиток духовного світу дитини, формування культури її поведінки.

Людинолюбство, гуманізм, почуття колективізму. Батько (мати) навчає дитину зважати на колектив, шанувати його думку, адже людина може виявити себе, затвердити, самоутвердитися тільки в колективі.

Ввічливість. Ще тисячу років тому існувало золоте правило: «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі!». Ввічливість – це така норма поведінки, коли людина затверджує власну гідність, шануючи гідність іншого.

Тактовність – вибір певного способу чемної поведінки. Сварці можна запобігти, дотримуючись елементарних норм сімейного етикету. Варто намагатися запобігати сваркам, конфліктам: бути милосердними, душевними й об'єктивними при невдачах і розбіжностях.

Доброта і шляхетність. Людина за своєю природою істота соціальна. Роблячи добро іншим, ми відчуваємо радість, зробивши іншому краще, ніж собі. Доброта зобов'язує вчиняти з огляду на благо іншої людини.

Явним відхиленням від етикету сімейних взаємин є *приниження людини*. У добрій, інтелігентній сім'ї не вибачають брутальності, неухважності, зневажливого ставлення до людей.

Особливу роль в етиці сімейних взаємин відіграє культура суперечки. Від початку слід викоренити корисливу критику, тобто критику для зведення рахунків, для профілактики, заради вправлення. Критикувати в сім'ї можна і потрібно, але делікатно, інакше брутальна критика зачепить самолюбство, викличе ворожі почуття.

Висновки. Робота з виховання навичок і звичок культурної поведінки починається в сім'ї. Найбільш сприятливими й оптимальними для виховання є теплі стосунки батьків і дітей із розумною мірою дозволів і обмежень. Сучасні дослідження проблем сімейного виховання свідчать про необхідність підвищення рівня культури батьківського загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
2. Репа Н. Виховання духовного світу школярів / Н. Репа, В. Слюсаренко. – К., 1995. – 253 с.
3. Сапронова М. Культура поведінки - категорія моральна / М. Сапронова // Дошкільне виховання. – 2003. – № 10. – С. 8–9.
4. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: Советы воспитателям / В. А. Сухомлинский. – Минск : Нар. асвета, 1978. – 288 с.
5. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 325 с.

РЕЗЮМЕ

Цуркан Т. Г., Максимчук А. Ю. Влияние семьи на воспитание культуры поведения ребенка.

В статье проанализировано понятие «культура поведения». Рассмотрена роль семьи в формировании культуры поведения ребенка и освещены взгляды ученых на данную проблему. Охарактеризовано влияние семейных отношений на формирование культуры поведения ребенка. Освещены вопросы воспитательного потенциала семьи, факторы его реализации, успешное воплощение которых

является предпосылкой формирования и развития личности. Обоснованы детско-родительские отношения, как специфически значимый вид отношений и приведены основные принципы и нормы, влияющие на культуру поведения ребенка.

Ключевые слова: *поведение, культура поведения, семья, детско-родительские отношения, воспитательный потенциал семьи, этикет, семейное воспитание, семейные отношения.*

SUMMARY

Turcan T., Maxymchuk A. The impact of family on child's behavior culture upbringing.

The article analyzes the concept of "culture of behavior" – the basic requirements and rules of human coexistence, skills – the right to communicate with other people. It is determined that the foundations of the culture of behavior are laid in the early school years, determining further harmonious development of the individual and society as a whole. Bringing up the culture of behavior should be seen as an important social, pedagogical and psychological problem, the successful solution, which depends on the development of the younger generation of high moral qualities, deep intelligence and real spiritual wealth.

The role of the family in shaping the culture of the child's behavior is defined and the views of scientists on the above mentioned issues are highlighted. Thanks to the parents the child acquires experience of cultural behavior. The example is of great importance to the parents of the child. It is just from this source the child receives the necessary data to build his/her future relationships with people. Relationships in the family are the basis of formation of the child. The influence of family relationships on creation of a culture of behavior of the child is defined. Child-parent relationships are specifically different from all other kinds of interpersonal relationships, as characterized by a strong emotional importance for both the child and parents. The questions of the educational potential of families, which are: personal example of parents, their social person, authority, based on active citizenship; lifestyle of the family, its structure, traditions, family relations; emotional and moral climate; reasonable organization of free time and leisure of the family.

The factors of implementation: civil orientation and culture of their parents, their desire to be respected by their children, educate them as harmonious personalities; general cultural potential, traditions, moral and spiritual values of the family; place the child in the family group, the moral authority of parents in his/her eyes; pedagogical culture of parents.

The child-parent relationships as a specific kind of meaningful relationships are characterized and basic principles and rules that affect the child's behavior culture are considered, namely: humanity, humanism, sense of teamwork, tact, kindness and generosity.

The obvious deviation from the etiquette of family relations is humiliation of man. A good, intelligent family does not forgive rudeness, carelessness, neglect to the people

Key words: *behavior, culture of behavior, family, parent-child relationships, educational potential of family etiquette, family education, family relationships.*